

Kaukopalvelun käsikirja

PÄIVITETTY 31.3.2023

Kaukopalvelun käsikirja on tarkoitettu lyhyeksi johdannoksi kaukopalveluun ja tiiviiksi tietopaketiiksi. Käsikirjaan on pyritty kirjaamaan kaukopalvelun perusteita, sen työvälineitä ja toimintamalleja. Teknisiä ohjeita tai yhteystietoja ei käsikirjassa ole.

Alkuperäinen kotimaisen kaukopalvelun käsikirja ilmestyi painettuna 1995. Nykyisen verkkoversion sisältöjä on päivitetty keväällä 2023 ja sen toimittamisesta vastaa [Suomen Tieteellisen Kirjastoseuran Aineiston saatavuus -työryhmä](#).

Kaukopalvelu on aineistojen yhteiskäyttöä ja osa kokoelmapolitiikkaa

Kustannusten nousu ja aineistomäärärahojen vähentyminen ovat johtaneet siihen, että kirjastojen on entistä vaikeampi hankkia kaikkea asiakkaiden tarvitsemaa aineistoa. Kirjastojen kokoelmien profiloituessa kokoelmayhteistyö ja aineistojen nopeat välitysmenetelmät tulevat entistä tärkeämmäksi. Julkisin varoin hankittu aineisto muodostaa kirjastojen yhteisen tietovarannon, josta kaukopalvelu välittää lainoja ja jäljenteitä tarvitsijoiden käyttöön.

Kaukopalvelu on osa kirjastojen ja tietopalveluyksiköiden kokoelmapolitiikkaa. Jos julkaisua ei löydy omasta kirjastosta, aineisto tilataan muualta. Tilaajana on yleensä henkilöasiakkaan toimeksiannosta kirjasto.

Kaukopalvelu toimii kaksisuuntaisesti: omille asiakkaille tilataan julkaisuja muista kirjastoista, ja vastavuoroisesti muille kirjastoille lähetetään lainoja ja jäljenteitä omista kokoelmista.

Sisällys

1. Kaukopalvelun yleisohjeet	2
2. Kaukopalvelutoimitus pähkinänkuoressa	3
3. Aineiston välittäminen elektronisessa muodossa	4
4. Erikoisaineiston kaukolainaus	5
5. Kansainvälinen kaukopalvelu	10
6. Kaukopalvelua ohjaavat säädökset, oikeudet ja sopimukset	17
7. Tilastointi	22

1. Kaukopalvelun yleisohjeet

Suomalaiset kaukopalveluohjeet ja -käytännöt pohjautuvat [IFLAn kansainvälisille periaatteille](#). Niissä määritellään kaukopalvelun tarkoitus, kirjastojen oikeudet ja velvollisuudet sekä keskeiset menettelytavat.

Määrittely

Asiakkaan pyynnöstä tilataan hänen käyttöönsä toisesta kirjastosta sellaista aineistoa, jota ei ole omassa kirjastossa. Kirjastoilla on erilaisia käytäntöjä kaukolainojen toimittamisessa saman kunnan alueella.

Tilaaminen

1. Tilaajakirjaston velvollisuus on tarkistaa ja täydentää asiakkaan tilauksen bibliografiset tiedot sekä paikantaa julkaisu. Tilaus lähetetään sellaiseen kirjastoon, jossa julkaisu on saatavilla.
2. Kaukopalvelutilausten käsittelyssä tulee pyrkiä nopeuteen. Kirjaston tulisi mahdollisimman pian tarkistaa ja paikantaa saamansa epätäydellinen tilaus.
3. Kaunokirjallisuutta lainataan vapaakappalekirjastoista vain tutkimustarkoituksiin. Koska Kansalliskirjaston vapaakappalekokoelma on kansallinen arkistokokoelma, siitä ei anneta kaukolainoja.
4. Kaukopalvelutilaus tehdään lähettävän kirjaston ohjeistamalla tavalla, esimerkiksi suoraan tietokannasta tai e-lomakkeella. Tilattaessa sähköpostitse tilauksen tulee olla rakenteellisesti selkeä ja siitä tulee yhdellä silmäyksellä nähdä kuka tilaa ja mitä tilataan sekä laskutusosoite, mikäli se on eri kuin toimitusosoite.

Tilauksen toimittaminen

1. Kirjastot voivat oman päätöksensä mukaan pidättäytyä lainaamasta aineistoja. Mahdolliset käyttörajoitukset tulee kirjata kirjaston verkkosivuille.
2. Lähettäjäkirjastolla on oikeus määritellä laina-ajan pituus ja muut lainan käyttöehdot. Laina-ajan tulisi olla riittävän pitkä kattamaan myös kahdensuuntaisen postinkulun vaatiman ajan.
3. Lainan asemesta voidaan toimittaa jäljenteitä, jos julkaisu ei ole lainattavissa tai siitä tarvitaan vain osa, esimerkiksi lyhyehkö artikkeli.
4. Kaukolainojen käytössä ja jäljennepalvelussa sekä elektronisessa dokumentin välityksessä noudatetaan tekijänoikeuslakia ja säädöksiä.
5. Ellei kirjastojen kesken ole muuta sovittu, tilaajakirjasto on vastuussa tilaamistaan kaukolainoista. Laina on palautettava ajoissa ja huolellisesti pakattuna. Uusinnat on pyrittävä tekemään ennen eräpäivää.

Käsittelyn nopeus

Kaukopalvelutoimeksiannot tulee käsitellä mahdollisimman nopeasti. Kaukolainatoimituksissa käytetään nopeimpia mahdollisia kuljetustapoja.

Maksut

Tilaajakirjasto maksaa lainan palautuskulut sekä lähettäjäkirjaston laskuttamat kaukolainakulut ja jäljennemaksut. Maksujen perimisessä noudatetaan voimassa olevia säädöksiä sekä kirjastojen käyttösääntöjä ja palveluhinnastoja. Kirjastojen välisen maksuliikenteen kustannusten hillitsemiseksi suositellaan kausilaskutusta tai ennakkomaksujärjestelyä.

Tilastointi

Kaukopalvelun tilastoinnissa tieteelliset kirjastot noudattavat Kansalliskirjaston ohjeita, yleiset kirjastot opetusministeriön tilastointiohjeita.

Muita ohjeita

Kansainvälisessä kaukopalvelussa noudatetaan IFLAn [Document Delivery and Resource Sharing Sectionin ohjeita](#).

2. Kaukopalvelutoimitus pähkinänkuoressa

1. Kirjaston asiakas antaa tiedot tarvitsemastaan julkaisusta sekä tilaaja- ja yhteystietonsa tilaajakirjastolle.
2. Tilaajakirjaston kaukopalvelu numeroi pyynnön, tarkistaa pyynnön ja tarvittaessa täydentää bibliografiset tiedot. Tilaus paikannetaan eli selvitetään yhteisluetteloiden avulla, missä kirjastoissa julkaisu on.
3. Tilaajakirjasto lähetetään lähettäjäkirjastoon. Tilaustapa voi vaihdella (sähköposti, kaukopalveluohjelmisto, kirjastojen omat elektroniset lomakkeet).
4. Lähettäjäkirjastossa saapunut tilaus käsitellään; julkaisun sijainti ja saatavuus tarkistetaan. Julkaisu etsitään kokoelmista ja lainataan tilaajakirjastolle lähettäjäkirjaston omassa lainausjärjestelmässä. Lainaus- ja hintamerkinntät tehdään tilauslomakkeeseen ja/tai kaukopalveluohjelmistoon. Laina postitetaan tai lähetetään muuta sovittua kuljetustapaa käyttäen tilaajakirjastolle. Vastaavasti etsitään pyydetty artikkeli ja kopioidaan tai skannataan se. Lähetys- ja hintamerkinntät tehdään kuten lainoista ja jäljenne/tiedosto lähetetään tilaajakirjastolle.
5. Lähettäjäkirjasto laskuttaa mahdolliset kaukolaina- ja jäljennemaksut tilaajakirjastolta yleensä kausittain jälkikäteen.
6. Saatuaan kaukolainan tai jäljenteen tilaajakirjaston kaukopalvelu tekee saapumismarkinnat kaukopalvelutilausten hallintajärjestelmään tai tilauslomakkeeseen ja ilmoittaa asiakkaalle aineiston saapumisesta.

7. Kaukolaina annetaan asiakkaalle joko lukusalikäyttöön tai kotilainaksi. Jäljenteen asiakas saa omaksi. Maksu voidaan periä asiakkaalta aineistoa luovutettaessa tai laskuttamalla kirjaston ja sen kehysorganisaation käytännön mukaan.
8. Asiakas palauttaa kaukolainan tilaajakirjastoon, joka tekee palautusmerkinnän kaukopalvelujärjestelmään ja/tai tilauslomakkeeseen ja lähettää lainan takaisin lähettäjäkirjastolle.
9. Lähettäjäkirjaston kaukopalvelu kirjaa palautuksen kaukopalvelujärjestelmään tai tekee merkinnän omaan kirjanpitoon ja/tai tilastoon ja palauttaa lainan kirjaston lainausjärjestelmässä.
10. Kaukopalvelutilaus on käsitelty loppuun, kun laina on palautettu lähettäjäkirjastolle tai asiakas on saanut pyytämänsä jäljenteen ja kaikki maksut on maksettu.

Kaukopalveluaineiston saantiin ja toimitusaikaan vaikuttavia seikkoja

- julkaisun tiedot ovat puutteelliset ja tarkistustyö vaatii aikaa
- julkaisua ei löydy tietokannoista, joten paikannustyö vaatii enemmän työtä
- julkaisu voidaan paikantaa, mutta se ei ole välittömästi saatavissa
- julkaisua ei saada asiakkaan antamin ehdoin (esimerkiksi kotimaasta tai kotilainaksi)
- lähettäjäkirjastolla on lainausrajoituksia
- pyydetyn aineiston käytössä on rajoituksia (esimerkiksi tutkimusraportti on salainen tai aineistoa ei saa kopioida)
- tilaaja- tai lähettäjäkirjastossa on työruuhkaa tai pulaa henkilöstöstä
- postituskäytännöt ja postinkulku
- lainausoikeus puuttuu

3. Aineiston välittäminen elektronisessa muodossa

Elektronisella aineistonvälityksellä tarkoitetaan kaukopalvelun yhteydessä joko skannattuna tai alku-perältäään elektronisessa muodossa olevan aineiston nopeaa toimittamista kirjastojen välillä elektronisilla välineillä.

Pääsääntöisesti aineisto tulee toimittaa kuitenkin tilaavalle asiakkaalle paperimuodossa. [Tekijänoikeuslainsäädäntö](#) säätelee elektronista aineistonvälitystä.

Välineitä

[Adobe Acrobat](#)

Tiedostoja siirretään yleisimmin PDF-muodossa. Adobe Acrobat on saavuttanut standardin aseman elektronisessa aineistonvälityksessä. Elektronisen kopion vastaanottaja tarvitsee Adobe Acrobat Reader -ilmaisohjelman dokumentin tarkasteluun.

Jos aineiston toimittaja käyttää jotain suojausmenetelmää (esim. DRM), tarvitaan lukuohjelmaan usein jokin erillinen lisäosa. Näin toimii esimerkiksi Subito.

4. Erikoisaineiston kaukolainaus

Arkistoaineisto

Kansallisarkiston asiakirjoja lainataan tutkimuskäyttöön Kansallisarkiston toimipisteisiin ja eräille muille organisaatiolle, joille on myönnetty lainausoikeus.

Kansallisarkisto on luopunut digitoitujen mikrofilmien ja digitoitujen mikrokorttien kaukolainauksesta. Aiemmin vain mikrofilmeillä ja -korteilla saatavilla olleet aineistot on saatu pääosin digitoitua ja ne ovat nyt vapaasti käytettävissä käytettävissä [ASTIA – Kansallisarkiston asiointipalvelun](#) kautta (aikaisemmin Digitaaliarkisto).

Arkistot toimittavat jäljenteitä asiakirjoista tekijänoikeuslainsäädännön edellyttämin rajoituksin.

Audiovisuaalinen aineisto

Audiovisuaalisen aineiston lainauksessa on kirjastoilla erilaisia käytäntöjä. Yleisissä kirjastoissa audiovisuaalisen aineiston lainaaminen on vakiintunutta.

Vapaakappaleina luovutettua audiovisuaalista aineistoa on Kansalliskirjastossa ja Jyväskylän yliopiston kirjastoissa. Aineistoa annetaan käytettäväksi vain näiden kirjastojen tiloissa.

Kartat

Kartat ovat tyypillistä käsikirjastoaineistoa, jota ei yleensä kaukolainata. Lisäksi ne ovat suurikokoisia tai koostuvat irtolehdistä. Aina ei kopiointikaan ole mahdollista. Varastokirjaston kokoelmista löytyvät kartat ovat kaukolainattavissa.

Konferenssijulkaisut

Konferensseissa pidetyt esitelmät sisältävät tuoreinta ja usein pitkälle erikoistunutta tietoa. Siksi ne ovat tutkimuksen ja kehitystyön tärkeitä lähdeaineistoa. Kaukopalvelun kannalta konferenssijulkaisujen jäljittäminen on joskus ongelmallista.

- Ulkomaisista ja kansainvälisistä kokouksista käytettyjä nimityksiä ovat colloquium, conference, congress, meeting, seminar, symposium, Tagung, workshop sekä niiden vastineet muissa kielissä.
- Mikäli kokous on toistuva, sillä on järjestysnumero. Kokousjulkaisun nimi voi alkaa tällä numerolla.

- Julkaisun nimekkeenä voi myös olla kokouksen senkertainen nimi tai teema, ja alanimekkeestä tai jostain muualta ilmenee, mistä kokouksesta on kyse.
- Konferenssijulkaisu voi olla monografia, kausijulkaisu tai erikoisnumero järjestävän seuran julkaisusarjassa.
- Julkaisijana saattaa esiintyä kokouksen järjestävä seura tai järjestö, yliopisto, hallinnollinen elin, rahoittaja tai kaupallinen kustantaja
- On mahdollista, että konferenssin esitelmää ei lainkaan julkaista tai niistä julkaistaan vain tiivistelmät.
- Konferenssiin liittyviä julkaisuja saattaa ilmestyä ennen kokousta (preprints, abstracts, papers), ja ne yleensä lähetetään vain osanottajille.
- Konferenssin jälkeen ilmestyvä julkaisu voi olla nimeltään proceedings, Berichte, comptes rendus, trudy ym.

Konferenssissa pidetyt esitelmät kootaan ja julkaistaan myöhemmin. Siksi tieto konferenssin päivämäärästä ja paikasta on tärkeä, samoin kuin lähdeviittaus. Tavallista on, että asiakas tarvitsee vain tietyn kokouksessa pidetyn esitelmän, jolloin luonnollisesti tarvitaan esitelmän pitäjän nimi ja esitelmän otsikko.

Konferenssijulkaisut tarkistetaan ja paikannetaan normaaliin tapaan. Nykyään konferenssijulkaisut ovat usein elektronisessa muodossa, jolloin saatavuudelle saattaa muodostua esteitä.

Kurssikirjat

Yleensä oppilaitosten kirjastot eivät lähetä kurssikirjoja kaukolainaksi ollenkaan. Jotkut kirjastot lähettävät vain silloin, kun asiakas on oman korkeakoulun opiskelija. Opiskelijan oma oppilaitos ja sen kirjasto on ensisijaisesti vastuussa kurssikirjojen varustamisesta opiskelijoidensa käyttöön.

Käsikirjoitukset

Käsikirjoitusmateriaali on ainutkertaista ja sen kaukolainausta tulisi välttää. Mikäli käsikirjoitus saadaan kaukolainaksi, se on säilytettävä lähettäjän ohjeistuksen mukaisesti ja palautettava vastaavalla tavalla kuin se on lähetettykin – yleensä vakuutettuna. Käsikirjoituksia ei saa kopioida ilman lupaa eikä niitä koske sitaattioikeus kuten julkaistuja teoksia.

Nuotit

Nuotteja kaukolainataan ja niistä toimitetaan jäljenteitä sikäli kuin tekijänoikeuslainsäädäntö sen sallii. Vapaakappalelainsäädännön piiriin kuuluvia kotimaisia nuotteja toimitetaan mahdollisuuksien mukaan kaukolainaksi lukusalikäyttöön Jyväskylän yliopiston kirjastosta. Kansalliskirjaston kaukopalvelu toimittaa nuottiaineistosta jäljenteitä.

Opinnäytteet

Opinnäytteiksi katsotaan syventävien opintojen tutkielmat, laudatur- ja pro gradu-työt, diplomityöt ja liseniaatintyöt sekä ammattikorkeakoulujen opinnäytetyöt. Niiden säilytys- ja lainauskäytännöt vaihtelevat. Tavallisesti opinnäytettä on käytettävissä vain yksi kappale, jota annetaan kaukolainaksi lukusalikäyttöön. Jotkut kirjastot tai laitokset eivät lähetä opinnäytteitä kaukolainaksi ollenkaan. Joissakin tapauksissa opinnäytteitä annetaan kotilainaksikin.

Useat oppilaitokset ovat siirtyneet sähköisiin opinnäytteisiin, ja niiden opinnäytteet ovat vapaasti saatavana verkossa. Joissakin tapauksissa yksittäisten opinnäytteiden käyttöoikeus on kuitenkin rajattu, eikä opinnäytteistä voida valmistaa kopiota kaukopalvelua varten.

Opinnäytteiden tietoja voidaan tarkistaa kirjastojen omista luetteloista, taustaorganisaatioiden opinnäytetietokannoista tai julkaisuarkistoista tai Melindasta. Vanhempien opinnäytteiden tietoja voi löytää yliopistojen ja korkeakoulujen opinnäyteluetteloista.

Patentit ja standardit

Julkisiksi tulleista patenttihakemuksista saa tekniikan aloilta sellaista uusinta tietoa, jota harvoin julkaistaan muissa tiedonlähteissä. [Patentti- ja rekisterihallituksen kirjasto](#) toimittaa jäljenteitä sekä kotimaisista että ulkomaisista patenttijulkaisuista ja muista alan dokumenteista.

Standardikokoelmia on eri kirjastoissa, mutta niitä ei yleensä saa kaukolainaksi eikä niitä saa kopioida ilman lupaa. Jäljenteitä voi tilata [Suomen standardisoimisliitto SFS:n tietopalvelusta](#), j joka myös välittää kokoelmistaan puuttuvia standardeja. SFS välittää tietoja eri maiden standardeista ja teknisistä määräyksistä sekä EU:n direktiiveistä.

Raportit

Raportilla tarkoitetaan tutkimus- ja kehitystyön tuloksia selostavaa dokumenttia, jossa konferenssiesitelmien tapaan esitellään uutta ja erikoistunutta tietoa. Enimmäkseen raportteja laaditaan teknisillä ja luonnontieteellisillä aloilla sekä yhteiskuntatieteiden piirissä. Ne voivat olla salaisia (classified) tai vapaasti saatavissa (unclassified). Raportteja tuottavat tutkimuslaitokset, liikeyritykset ja valtiovalta.

Raportteja ei yleensä julkaista normaalin kustannustoiminnan puitteissa, ja kopioita otetaan vain rajoitettu määrä. Ne voivat olla saatavissa paperimuotoisena tai elektronisessa muodossa.

Sanomalehdet

Sanomalehtiä ei yleensä lähetetä alkuperäisinä kaukolainaksi, vaan ne ovat käytettävissä kirjaston tiloissa. Sanomalehtien mikrofilmejä lainataan. Tilattaessa on ilmoitettava tarvittava ajanjakso ja filmirullien numerot. Yhdellä kertaa lähetetään enintään tietty määrä filmirullia samasta lehdestä lähetettävän kirjaston käytännön mukaisesti. Voidaan myös edellyttää, että samassa tilauksessa on vain peräkkäisiä rullan numeroita.

Tilattaessa jäljenteitä sanomalehtikirjoituksista on päivämäärä ilmoitettava, ja mikäli mahdollista, myös sivunumero ja palsta.

Kansalliskirjasto lainaa kotimaisten sanomalehtien mikrofilmejä kaukolainaksi, jos niitä ei löydy mistään muualta.

Kotimaiset lehdet

Sanomalehtiä luovutetaan vapaakappaleina kaksi kappaletta, joista toinen sijoitetaan Kansalliskirjastoon ja toinen Turun yliopiston kirjastoon; ruotsinkielisistä lehdistä toinen sijoitetaan Åbo Akademin kirjastoon.

Kansalliskirjasto on digitoinut kaikki Suomessa vuosina 1771–1939 ilmestyneet sanomalehdet ja osan aikakauslehdistä. Lehdet ovat vuoden 2021 loppuun asti vapaassa käytössä [Kansalliskirjaston digitoidut aineistot](#) -palvelun kautta vuoteen 1939 asti. Tutkimuskäyttö jatkuu vuosina 2023–2027. Sopimus vapaasta käytöstä neuvotellaan Kopioston kanssa uudelleen muutaman vuoden välein. Digitointi jatkuu. Uudemmat digitoidut sanoma- ja aikakauslehdet ovat käytettävissä tarkoitukseen varatuilla päätteillä kaikissa vapaakappalekirjastoissa.

Varastokirjaston [Kontentti-tietokantaan](#) on digitoitu tiettyjen suomalaisten aikakauslehtien sisällysluetteloita, jotka ovat 15 vuotta vanhempia. Kirjastot voivat tehdä kaukopalvelutilauksensa suoraan hakutuloksesta.

Mikrofilmejä on hankittu tieteellisiin ja yleisiin kirjastoihin eri puolille maata. Alueellisilla kehittämiskirjastoilla on usein mikrofilmikokoelma oman alueensa lehdistä. Mikrofilmitilauksia voi suunnata myös Eduskunnan kirjastoon, Jyväskylän yliopiston kirjastoon ja Oulun yliopiston kirjastoon.

Finna.fi:ssä ja Melinda-yhteisluettelotietokannassa sanomalehdet näkyvät periaatteessa samoin kuin muutkin kausijulkaisut.

Ulkomaiset lehdet

Melindassa on ulkomaisten sanomalehtien sijainti- ja varastotietoja siinä laajuudessa kuin kirjastot ovat ne tallentaneet rekisteriin. Lehtiä tulee yliopistojen ja korkeakoulujen kirjastoihin sekä alueellisiin kehittämiskirjastoihin.

Slaavilaisilla kielillä julkaistu aineisto

Kyrillisin kirjaimin painetut julkaisut sisältyvät yhteisluetteloihin samalla tavalla kuin muunkielisetkin. Translitterointistandardi on muistettava ottaa huomioon Melindaa käytettäessä.

Kansalliskirjaston Slaavilaisessa kirjastossa on hyvät kokoelmat vanhaa venäjänkielistä kirjallisuutta, jota muualta voi olla vaikea saada. Keskeinen kokoelma on vapaakappalekirjallisuus vuosilta 1828–1917. Slaavilaisen kirjaston kokoelmat täydentyvät jatkuvasti uudella tutkimuskirjallisuudella, jonka alat painottuvat humanistiseen ja yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen.

Slaavilaisen kirjaston aineistoa lainataan kaukolainaksi.

Teknillistä slaavilaista aineistoa on [Aalto-yliopiston oppimiskeskuksessa](#).

Venäjänkielinen kirjasto on toiminut Espoossa Sellon kirjaston tiloissa vuodesta 2013. Ennen kirjasto

oli osa Venäjän ja Itä-Euroopan instituuttia, joka lakkautettiin vuonna 2012. Kokoelman vanhempi osa painottuu Neuvostoliiton maita ja Baltiaa käsittelevään humanistiseen ja yhteiskuntatieteelliseen kirjallisuuteen, uudemmassa aineistossa kokoelma on laajentunut käsittämään enemmän myös kaunokirjallisuutta, sekä lasten- ja nuorten aineistoa. Aineisto löytyy Helmet.fi -tietokannasta ja Venäjänkielinen kirjasto palvelee valtakunnallisesti henkilöasiakkaita.

Ulkomaisen kirjallisuuden kokoelmat

Helsingin kaupunginkirjasto toimii opetusministeriön päätöksellä ulkomaalaiskirjastona (nyk. Monikielinen kirjasto) 1.2.1995 alkaen. Sen tehtävänä on Suomessa asuvan vieraskielisen väestön kirjastopalveluiden tukeminen, mm. tiedotus, neuvonta ja harvinaiskielisen aineiston hankinta yhteiskäyttöön.

Monikielinen kirjasto palvelee kaikkia Suomen yleisiä kirjastoja ja lähettää pyynnöstä kirjastoille siirtokokoelmia pitkillä laina-ajoilla. Palvelu on maksutonta lukuun ottamatta palautusten postikuluja.

Pohjoismainen kirjallisuuskeskusjärjestelmä on käynnistetty vuonna 1988. Keskuksat ovat seuraavat:

- Norja: Espoon kaupunginkirjasto
- Islanti: Kuopion kaupunginkirjasto
- Tanska: Turun kaupunginkirjasto
- Grönlanti: Rovaniemen kaupunginkirjasto
- Färsaaret: Pietarsaaren kaupunginkirjasto

Muita ulkomaisen kirjallisuuden keskuksia ovat:

- Latvia ja Liettua: Virtain kaupunginkirjasto
- Puola: Tampereen kaupunginkirjasto
- Romania: Toijalan kaupunginkirjasto
- Unkari: Porin kaupunginkirjasto
- Viro: Kotkan kaupunginkirjasto ja Oulun kaupunginkirjasto

Vanhempi kotimainen aineisto

Kansalliskirjasto digitoi kulttuurihistoriallisesti arvokkaita kokoelmiaan helpottaakseen aineistojen käyttöä sekä säilyttääkseen alkuperäisiä julkaisuja.

Kansalliskirjaston [Kansalliskirjaston digitoidut aineistot](#) on paljon vanhempaa aineistoa avoimesti luettavissa mutta osa on käytössä vain vapaakappaletyöasemilla. [Doriassa](#) oleva Kansalliskirjaston digitoitu aineisto on pääsääntöisesti vapaassa käytössä (mm. Aarteet-kokoelma).

Väitöskirjat

Nykyisin väitöskirjat julkaistaan sähköisinä vapaasti verkossa tai yliopistojen omissa julkaisuarkistoissa/tietokannoissa. Niitä voidaan julkaista myös yliopistojen tai tieteellisten seurojen sarjoissa sekä kaupallisten kustantajien julkaisuina. Usein kotimaiset väitöskirjat luetteloidaan yhteisluettelo Melindaan. Niiden tarkistaminen ja paikantaminen tehdään tavalliseen tapaan.

Ulkomaisia väitöskirjoja on jonkin verran eri yliopistojen kirjastoissa ja Varastokirjastossa.

Osa ulkomaisista väitöskirjoista löytyy yhteisluettelo Melindasta. Varastokirjastossa on myös merkittävä määrä (n. 500 000 kpl) vanhoja ulkomaisia väitöskirjoja luetteloimattomana aakkosjärjestykseen järjestettynä.

Mikäli ulkomaisen, ennen vuotta 1990 tehdyn väitöskirjan tietoja ei löydy Melindasta, sitä kannattaa ensimmäiseksi tiedustella Varastokirjastosta. Mikäli tiedusteltu väitöskirja löytyy luetteloimattomasta kokoelmasta, se luetteloidaan Vaari-tietokantaan ja sen voi tilata kaukolainaksi.

Väitöskirjatilauksessa tarvitaan tekijän nimen ja väitöskirjan nimen lisäksi tieto siitä, missä yliopistossa se on tehty sekä väittelyvuosi.

Amerikkalaiset väitöskirjat eivät yleensä ole painettuja. Niistä voi tilata kopioita kaupallisen palvelun kautta: [ProQuest Digital Dissertations](#).

5. Kansainvälinen kaukopalvelu

Kaukopalvelun kansainvälisenä perustana on kaksi Kansainvälisen kirjastoseurojen liiton IFLAn (International Federation of Library Associations and Institutions) 1970-luvulla julkistamaa ohjelmaa, UBC ja UAP.

UBC

UBC-ohjelman ([Universal Bibliographical Control](#), 1974) tavoitteena on, että jokainen julkaisu luetteloidaan julkaisumaassa välittömästi sen ilmestyttyä ja kansainvälistä standardia noudattaen. Bibliografisten tietueiden on oltava saatavilla myös elektronisessa muodossa. Bibliografisen valvonnan lähtökohtana on kansallisbibliografian tuottaminen ja sen tukena toimiva vapaakappalelainsäädäntö.

UAP

UAP ([Universal Availability of Publications](#)) syntyi UBC-ohjelman seurauksena ja täydennyksenä. IFLAn julistuksessa 1974 määriteltiin tavoitteeksi, että kenellä tahansa kaikkialla maailmassa olisi mahdollisuus saada käyttöönsä alkuperäisenä tai jäljenteenä mikä tahansa julkaisu riippumatta siitä, missä tai milloin se on julkaistu. Kaksi vuotta myöhemmin täsmennettiin kansallinen velvoite: kaikkien maiden tulee säilyttää kansallinen kirjallisuutensa – tai julkaisut, joita on vain sen maan kirjastoissa – ja saattaa ne käyttöön kaukopalvelun välityksellä, sekä omassa maassa että ulkomailla. Ohjelma päättyi vuonna 2003, mutta sen kaukopalveluperiaatteet ovat edelleen voimassa.

Document Delivery and Resource Sharing Section (IFLA)

IFLAn [Document Delivery and Resource Sharing Section](#), entinen Document Delivery and Interlending Section, on julkaissut kaukopalvelun kansainväliset ohjeet.

[Guidelines for Best Practice in Interlibrary Loan and Document Delivery](#), 2009.

[International Resource Sharing and Document Delivery: Principles and Guidelines for Procedure](#), 2009.

[IFLA Voucher](#) = Kansainvälisessä kaukopalvelussa käytettävä maksuväline. Korvaa käteisen rahan ja maksusiirrot.

POHJOISMAAT

Ruotsi

Libris Kaukopalvelun aloituspisteenä toimii Ruotsissa [Libris](#)-yhteistietokanta. Tietokantaan luettelo yli 500 ruotsalaista tieteellisistä- ja erikoiskirjastoa sekä 20 yleistä kirjastoa - tietokannasta löytyy 7 miljoonaa nimekettä. Kaukolainatilaus onnistuu suoraan tietokannasta Libris WebSearchin kautta niin kirjastoille kuin henkilöasiakkaallekin (tarvitaan rekisteröityminen) – yli 30 kirjastoa sallii suoratilaukset Librisin kautta.

[Libris Uppsök](#) sisältää ruotsalaisten yliopistojen opinnäytteitä ja väitöskirjoja kokotekstinä PDF-muodossa – tietokannasta löytyy yli 369 000 nimekettä..

Libris ILL -kaukopalveluohjelmisto:

- ensimmäinen versio jo vuodelta 1988 – uudistettu versio 2008
- ominaisuuksia mm. tilausarkisto, varausjono, tilauksen tietojen seuranta (Sent, Received, Shipped, Negative reply)
- kaikki kirjeenvaihto kirjastojen kesken Libris ILL:n kautta
- asiakastoimiset tilaukset (Patron request) aloitettiin 2005 – kirjastot itse määrittävät palvelun piiriin kuuluvat asiakasryhmät (esim. tutkijat, yliopisto-opiskelijat)

Norja

Unit Vuonna 1972 syntyi BIBSYS kahden kirjaston (Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs Bibliotek ja Norges Tekniske Høgskoles Bibliotek) ja NTH:n tietojenkäsittelylaitoksen (Regnesenteret NTH) yhteisprojektina, jossa pyrittiin kehittämään kirjastojärjestelmä kahden Trondheimiläisen kirjaston tarpeisiin. Myöhemmin BIBSYSistä tuli koko Norjan kansallisen kirjastojärjestelmän kehittäjä.

Vuonna 2018 BIBSYSistä tuli osa Unitia, Norjan opetusministeriön alaista laitosta, joka tarjoaa tietotekniikan palveluita Norjan korkeakoululle ja yliopistoille

[Lista Unitin tarjoamista kirjastopalveluista.](#)

[Oria](#) tarjoaa

- tutkijoille, opiskelijoille ja muille kirjastojen käyttäjille hakumahdollisuuden Norjan kirjastojen kokoelmiin
- mahdollisuuden kaukopalvelutilausten tekemiseen suoraan tietokannasta, myös suorat asiakastilaukset. Kaukolaina- ja jäljennetilauksia varten tarvitaan lainaajatunnus johonkin BIBSYS-kirjastoon.

Tanska

Tanskassa kaukopalvelun aloituspisteenä toimii tavalliselle käyttäjälle [bibliotek.dk](#) ja kirjastoammattilaisille [Danbib](#).

Bibliotek.dk

- palvelu avattiin v. 2000
- sisältää kansallisbibliografian ja tiedot Tanskassa löytyvistä kirjoista
- asiakastoimiset tilaukset suoraan tietokannasta
- pitkälle automatisoitu – asiakas tilaa, järjestelmä ohjaa tilauksen sopivaan kirjastoon määriteltyjen parametrien mukaisesti

Danbib

- toiminut vuodesta 1984
- sisältää tietoja mm. [Library of Congress](#), [BNB](#) (British National Bibliography), ISSN jne.
- tilaukset suoraan tietokannasta
- maksullinen

Islanti

Gegnir Yhteisluettelo [Gegnir.is](#) mahdollistaa asiakastoimiset tilaukset.

EUROOPPA

Espanja

[Espanjan kansalliskirjastosta](#) saa kaukolainoja.

Italia

NILDE Italiassa [NILDE](#) (Network for Inter-Library Document Exchange) muodostui aluksi kolmen kirjastokonsortion ympärille (2001).

- Bibliosan – 60 biolääketieteen tutkimuskeskuksen kirjastoa
- ESSPER – 120 kirjastoa sosiaali- ja talous- sekä oikeus- ja historiantieteen aloilta
- BESS (Biblioteca Elettronica di Scienze Sociali ed Economiche, Talous- ja sosi-aalitieteen elektroninen kirjasto)

Sen tarkoituksena oli parantaa tieteellisten artikkeleiden löydettävyyttä ja tehostaa kaukopalvelua kirjastojen kesken. Sittenmin NILDEen on liittynyt myös kirjastoja muilta tieteenaloilta.

NILDE on internet-pohjainen järjestelmä, jonka ansiosta sitä käyttävät kirjastot voivat

- automatisoida kaukopalvelun työnkulkuja
- lähettää artikkelikopioita suojatun yhteyden kautta serveriltä toiselle
- tarjota loppukäyttäjille henkilökohtaista palvelua
- seurata automaattisesti kaukopalvelun tehokkuutta (esim. fill-rate, turnaround-time, tilastot)

Halutessaan liittyä NILDEen kirjasto maksaa liittymismaksun ja sitoutuu saattamaan kausijulkaisujensa holdings-tiedot julkiseksi tietokantaansa. Kirjasto lupautuu myös toimittamaan siltä tilatut artikkelikopiot ilmaiseksi muihin NILDE-konsortion kirjastoihin (jos käyttö kuormittaa kirjastoa liikaa sen on mahdollista anoa ja saada vuoden lopussa kompensatiota kuluihin). NILDEen liittyessään kirjasto lupautuu myös toimittamaan tilatut artikkelit mahdollisimman nopeasti.

SBN [Servizio Bibliotecario Nazionale \(SBN\)](#) online aloitti vuonna 2000. Yhteisluettelo mahdollistaa kaukopalvelutilaukset.

Ranska

Ranskasta voi tilata kaukolainoja suoraan SUDOC luettelon kautta: [SUDOC – Catalogue](#).

Monet kirjastot antavat kaukolainoja ulkomaille, esim. [Cujas](#).

Unkari

- ODR** Yhteistietokannan puuttuessa [ODR](#) (Országos Dokumentum-ellátási Rendszer) kokoaa yhteen Unkarin Kansalliskirjaston, Debrecenin yliopistokirjaston (National and University Library of Debrecen), 11 erikoiskirjaston, kunnankirjastojen ja muiden yliopistokirjastojen kokoelmatietokannat (yhteensä 56 kirjastoa). Kirjastot voivat tilata kaukolainoja ja artikkelikopioita (sähköisessä muodossa) järjestelmän kautta. Asiakkaalle kaukolaina kotimaasta on ilmainen, artikkelit ovat maksullisia.

Saksa

Saksan kaukopalvelua voidaan monella tapaa pitää edistyksellisenä. Seuraavat kirjastojen yhteenliittymät tarjoavat saksalaisille kirjastonkäyttäjille mahdollisuuden tehdä tilauksia suoraan tietokannan kautta. Palveluun pääsee käsiksi rekisteröitymällä jonkun konsortion kirjaston asiakkaaksi.

- GBV** [Gemeinsamen Bibliotheksverbund – The Common Library Network GBV](#). Web-portaali sisältää tieteellisten kirjastojen kokoelmatiedot alueilta Bremen, Hamburg, Mecklenburg-Vorpommern, Niedersachsen, Sachsen-Anhalt, Schleswig-Holstein ja Thüringen. Lisänä Preussin kulttuuriperintösäätiön kirjasto (Stiftung Preußischer Kulturbesitz).
- HB** [Hochschulbibliothekszentrum des Landes Nordrhein-Westfalen – North Rhine Westphalia University Library Centre \(HBZ\)](#)
- HeBIS** [Hessischen Bibliotheks- und Informationssystem – Hesse Library Information System \(HeBIS\)](#). Hessen ja Reininmaan alueiden kirjastojen yhteisluettelo.
- KOBV** [Kooperativer Bibliotheksverbund Berlin-Brandenburg – Cooperative library network for the German Länder Berlin and Brandenburg \(KOBV\)](#) palvelee Berliinin ja Brandenburgin alueen yliopisto- ja korkeakoulujen kirjastojen käyttäjiä.
- BSZ** [Bibliotheksservice-Zentrum Baden-Württemberg – BSZ](#)
- BVB** [Bibliotheksverbund Bayern – Bavarian Library Network \(BVB\)](#). Baijerin alueen tieteellisten kirjastojen tietokantojen web-portaali.
- Alueellista yhteistyötä on koordinoitunut vuodesta 1983 lähtien kirjastoverkkojen konsortio – [Die Arbeitsgemeinschaft der Verbundsysteme](#) – Consortium of Library Networks.
- SUBITO** [SUBITO](#) on Saksan tieteellisten kirjastojen yhteisliittymä, joka toimittaa kirjastoille maksullisia artikkelikopioita elektronisessa muodossa sekä painettuja kirjoja. Muka-

na on saksalaisten kirjastojen lisäksi myös joitakin kirjastoja Itävallasta, Sveitsistä sekä Kiinasta.

Venäjä

Venäjä (tilanne 2023: Kaukopalvelu Venäjän ja Valko-Venäjän kanssa on jäädytetty toistaiseksi, perusteena OKM:n suositus yliopistoille: <https://okm.fi/ukraina>)

National Library of Russia

[Venäjän kansalliskirjasto](#) Pietarissa tarjoaa kansainvälistä kaukopalvelua. Kirjasto toimittaa kirjalainoja, mikrofilmejä sekä artikkelikopioita. Vain vuoden 1951 jälkeen julkaistuja kirjoja lainataan kaukopalveluna. Lainat voi maksaa IFLA vouchereilla.

Yhdysvallat ja Kanada

Yhdysvalloissa monet kaukopalveluun kehitellyt ratkaisut ovat syntyneet aluksi yliopistojen kampusalueiden kirjastojen asiakkaiden tarpeita vastaamaan. Asiakas hakee, löytää ja tilaa itse ja aineisto toimitetaan valittuun toimipisteeseen.

Library of Congress

[Library of Congress](#) Yhdysvalloissa tarjoaa kansainvälistä kaukopalvelua. Kaukolainat on mahdollista maksaa IFLA vouchereilla.

UW Libraries

[University of Washington Libraries](#). Washingtonin alueen tieteellisten kirjastojen yhteenliittymä.

BLC [Boston Library Consortium](#). Bostonin alueen tieteelliset kirjastot ovat yhdistäneet voimansa.

PALCI [The Pennsylvania Academic Library Consortium, Inc – PALCI](#). PALCI-konsortio perustettiin vuonna 1996. Se toimii katto-organisaationa 35:lle yksityiselle ja akateemiselle kirjastolle.

OhioLINK [OhioLINK](#) yhteenliittymässä on 88 Ohion osavaltion college- ja yliopistokirjastoa ja State Library of Ohio. Se palvelee yli 600 000 opiskelijaa ja tutkijaa.

DOCLINE® Lääketieteellisten kirjastojen asiakkaat USAssa ja Kanadassa käyttävät yleisesti [DOCLINE®](#) -palvelua. DOCLINE® on National Library of Medicinen kaukopalvelupyynnöiden automaattinen reititys- ja siirtojärjestelmä.

LATINALAINEN AMERIikka

- SciELO** The [Scientific Electronic Library Online](#) SciELO:n kautta asiakas voi hakea ja ladata open access -kokotekstejä. Sisältää julkaisuja Latinalaisen Amerikan maista, Karibian maista sekä Espanjasta.

AASIA JA OSEANIA

Etelä-Korea

Korean kansalliskirjasto

[Korean kansalliskirjasto](#) tarjoaa kansainvälistä kaukopalvelua. Lainat voi maksaa IFLA vouchereilla.

Japani

National Diet Library

[National Diet Library](#) tarjoaa kansainvälistä kaukopalvelua kirjastoille ja yksityishenkilöille. Palvelu edellyttää käyttäjäksi rekisteröitymistä. Kirjastot voivat tilata sekä kirjainoita että kopioita. Yksityishenkilöt voivat tilata vain kopioita.

Kioton yliopiston kirjasto

[Kioton yliopiston kirjasto](#) tarjoaa kansainvälistä kaukopalvelua kirjastoille. Tilaukset tehdään sähköpostilla. Maksun voi suorittaa vain IFLA vouchereilla.

Australia ja Uusi-Seelanti

Australian ja Uuden-Seelannin yhteistyö kaukopalvelussa tiivistyi vuoden 1999 aikana, kun molemmat hankkivat kaukopalveluohjelmistokseen VDX:n. Lähes yhtäaikainen päätös hyödytti molempia: ohjelmistoa päästiin kehittämään yhteisesti ja samalla yhteiset käytännöt saatiin sovittua heti alusta lähtien. VDX:n käytöstä luovuttiin Uudessa-Seelannissa vuonna 2016 ja siirryttiin OCLS:n WMS-palveluun. Yhteistyö on jatkunut senkin jälkeen.

- LADD** Australian kansalliskirjaston [LADD](#)-järjestelmästä löytyy yli 700 australialaisen kirjaston ja Uuden Seelannin [Te Puna](#) -kaukopalvelukonsortion kirjastojen kokoelmätiedot. LADD-järjestelmään kuuluvissa kirjastoissa on käytössä useita eri kaukopalveluohjelmistoja. Asiakas voi tilata kaukolainan järjestelmään kuuluvista kirjastoista suoraan riippumatta siitä mikä kaukopalveluohjelmisto omassa kirjastossa pyörii.

- CLIC** [CAVAL Interlibrary Consortium \(CLIC\)](#)

AFRIKKA

Etelä-Afrikka

- SABINET** [South African Bibliographic and Information Network](#) (SABINET) sisältää mm. Etelä-Afrikan kirjastojen yhteisluettelon, kansallisbibliografian ja kirjastojen kausijulkaisujen tiedot. Kansallinen kaukopalvelu [ReQuest](#) toimii OCLC Worldshare -alustalla.
- Worldcat** Worldcat on ollut olemassa jo 1970-luvulta asti OCLC:n ylläpitämänä aluksi vain amerikkalaisten tieteellisten kirjastojen yhteenliittymänä, mutta nykyään maa- ja kirjastoalikoima on huomattavasti runsaampi. Tämä maailmanlaajuinen kirjastotietokanta on maksutta käytettävissä osoitteessa [worldcat.org](#). Enimmäkseen kirjastot ovat tieteellisiä kirjastoja ja viitteet sekä kausijulkaisuja että monografioita.

6. Kaukopalvelua ohjaavat säädökset, oikeudet ja sopimukset

Varastokirjasto

[Varastokirjasto](#) perustettiin vuonna 1989 kaikkien kotimaisten kirjastojen yhteiseksi varastokirjastoksi. Varastokirjaston toiminnan tarkoituksena on vähentää kirjastojen omaa tilantarvetta ottamalla vastaan aineistoa tieteellisistä ja yleisistä kirjastoista sekä tietopalveluyksiköistä. Näin Varastokirjastoon siirretty aineisto säilyy tutkijoiden ja muiden tiedontarvisijoiden käytössä samalla, kun varastointi on voitu toteuttaa kustannustehokkaasti. Erityisesti vanhemman aineiston osalta Varastokirjasto on olennaisen tärkeä kirjastojen aineistoresurssi.

Valtakunnallista kehittämistehtävää hoitava kirjasto

[Helsingin kaupunginkirjasto](#) toimii valtakunnallista kehittämistehtävää hoitavana kirjastona kirjastolain (1492/2016), kirjastoasetuksen (660/2017) (sekä tekijänoikeusasetuksen (1036/2005) säädösten) mukaan.

Alueellista kehittämistehtävää hoitavat kirjastot

Uusi kirjastolaki astui voimaan 1.1.2017. Uuden Kirjastolain ja 1.1.2018 voimaanastuneen uuden Kirjastoasetuksen mukaan maakuntakirjastomalli poistui ja tilalle tuli alueellista kehittämistehtävää hoitavat kirjastot. Yleisten kirjastojen kehittämistehtävät määritellään laissa, ks. [laki yleisistä kirjastoista 29.12.2016/1492](#).

Maakuntakirjastoalueisiin kuulumaton Helsingin kaupunginkirjasto kuuluu kehittämistehtävän Uudenmaan toimialueeseen.

Vuoden 2018 alusta voimaan tulleen kirjastoasetuksen (660/2017) asetuksen mukaan yleisten kirjastojen alueellista kehittämistehtävää hoitavat:

1. Joensuun kaupunginkirjasto, toimialueena Pohjois-Karjalan kunnat
2. Kuopion kaupunginkirjasto, toimialueena Etelä-Savon ja Pohjois-Savon kunnat
3. Lahden kaupunginkirjasto, toimialueena Kanta-Hämeen, Päijät-Hämeen, Kymenlaakson ja Etelä-Karjalan kunnat
4. Oulun kaupunginkirjasto, toimialueena Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun kunnat
5. Porvoon kaupunginkirjasto, toimialueena Uudenmaan kunnat
6. Rovaniemen kaupunginkirjasto, toimialueena Lapin kunnat
7. Tampereen kaupunginkirjasto, toimialueena Pirkanmaan ja Keski-Suomen kunnat
8. Turun kaupunginkirjasto, toimialueena Varsinais-Suomen ja Satakunnan kunnat
9. Vaasan kaupunginkirjasto, toimialueena Etelä-Pohjanmaan, Pohjanmaan ja Keski-Pohjanmaan kunnat

Aiemmista maakuntakirjastoista Hämeenlinnan, Jyväskylän, Kajaanin, Kokkolan, Kouvolan, Lappeenrannan, Mikkelin, Porin ja Seinäjoen yleiset kirjastot jäivät tavallisiksi kaupunginkirjastoiksi.

Vapaakappalekirjastot

Kansalliskirjasto saa kokoelmiinsa kappaleet kaikista painotuotteista sekä ääntä, kuvaa tai tekstiä sisältävistä tallenteista. Kansalliskirjasto kerää kokoelmiinsa myös edustavan otoksen kotimaisia verkkoaineistoja. Laissa säädetään mm. painotuotteen sekä ääni- ja kuvatallenteen valmistajan velvollisuudesta luovuttaa valmistamiaan tuotteita Helsingin yliopiston kirjastolle, nyk. Kansalliskirjasto, maksuttomina vapaakappaleina ([laki kulttuuriaineistojen tallentamisesta ja säilyttämisestä \(1433/2007\)](#)).

Kansalliskirjasto välittää painotuotteiden vapaakappaleet myös Suomen muihin vapaakappalekirjastoihin. Kuitenkin sanomalehdet ovat vain Kansalliskirjastossa ja pienpaineaineisto Kansalliskirjaston lisäksi ainoastaan Turun yliopiston kirjastossa.

Vapaakappaleoikeuteen sisältyy oikeus hakea ja tallentaa verkkoaineistoja. Lain tarkoituksena on kulttuuriperinnön säilyttäminen sekä julkaisujen saattaminen tutkimuksen käyttöön.

Verkkoaineistot tulevat asiakaskäyttöön kaikkiin vapaakappalekirjastoihin tarkoitukseen varatuilla tietopäätteillä. Vapaakappalekirjastojen lisäksi näitä päätteitä on Eduskunnan kirjastossa ja Kansallisessa audiovisuaalisessa instituutissa.

Vapaakappalekirjastot:

1. [Kansalliskirjasto](#)
2. [Turun yliopiston kirjasto](#)

3. [Jyväskylän yliopiston kirjasto](#)
4. [Åbo Akademin kirjasto](#)
5. [Oulun yliopiston kirjasto](#)
6. [Itä-Suomen yliopiston kirjasto](#)

Kansalliskirjaston vapaakappalekokoelmaan ([kansalliskokoelma Fennica](#)) kuuluvista painotuotteista ei anneta kaukolainoja.

Yliopistokirjastot voivat asettaa vapaakappalekokoelman muullekin lainaukselle ja lukusalikäytölle arkistokokoelman säilymisen kannalta välttämättömiä rajoituksia. Vapaakappalekirjastojen aineistot ovat käytettävissä joko lukusalilainoina tai lähi- ja kaukolainoina.

Saavutettavuuskirjasto

[Laki näkövammaisten kirjastosta 638/1996](#) säätää: "Näkövammaisten kirjastotoimintaa varten on asianomaisen ministeriön alainen näkövammaisten kirjasto." "Näkövammaisten kirjasto toimii suomen- ja ruotsinkielisenä." Näkövammaisten kirjaston toimintaa ohjaa ja valvoo opetusministeriön enintään neljäksi vuodeksi kerrallaan asettama johtokunta ([asetus näkövammaisten kirjastosta 639/1996](#)).

[Opetus- ja kulttuuriministeriön asetus näkövammaisten kirjaston suoritteiden maksullisuudesta \(1152/2014\)](#). Asetuksessa säädetään näkövammaisten kirjaston maksuttomista suoritteista, maksullisista julkisoikeudellista suoritteista ja liiketaloudellisesti hinnoiteltavista suoritteista.

Näkövammaisten kirjasto Celiän toimintaa koskeva lakiuudistus tuli voimaan 1.1.2023. Lakiuudistuksen myötä kirjaston nimi vaihtui Saavutettavuuskirjasto Celiaksi. [Laki Saavutettavuuskirjasto Celiasta \(787/2022\)](#)

Saavutettavuuskirjasto Celia

- palvelee näkövammaisia ja muita lukemisesteisiä
- tuottaa ja lainaa ääni- ja pistekirjoja, e-kirjoja, koskettelukirjoja ja kohokuvia yksityisille, kirjastoille ja muille laitoksille, jotka ovat kirjaston asiakkaita
- valmistaa saavutettavat oppimateriaalit eri koulutusasteille. Osa oppimateriaaleista on maksullisia
- toimii alansa asiantuntijalaitoksena, mm. tukee ja neuvoo kustantajia ja muita julkaisijoita tuottamaan kirjoja ja oppimateriaaleja, jotka ovat alusta asti mahdollisimman monen käytettävissä
- tekee yhteistyötä kirjastojen, koulujen ja oppilaitosten kanssa

Muu säädöspohjainen kaukopalveluyhteistyö

[Kirjastolaissa \(29.12.2016/1492\)](#) määrätään valtakunnallisesta kehittämistehtävästä seuraavasti "Yhteisten palvelujen toteuttamisessa kehittämistehtävää tulee hoitaa yhteistyössä yleisten kirjastojen

ja muiden kirjastojen kanssa” ja yhteistyöstä muiden kirjastojen kanssa ”Yleinen kirjasto toimii ja kehittää toimintaansa yhteistyössä muiden yleisten kirjastojen, Kansalliskirjaston, Varastokirjaston, Näkövammaisten kirjaston sekä muiden korkeakoulukirjastojen, oppilaitoskirjastojen ja erikoiskirjastojen kanssa”.

Kaukopalvelumaksut

Valtakunnallista ja alueellista kehittämistehtävää hoitavan yleisen kirjaston antamat kaukolainat ovat maksuttomia muille yleisille kirjastoille.

Tieteelliset kirjastot perivät kaukolainamaksuja lähinnä lähetykskulujen kattamiseksi siksi, että valtiolla ei ole enää virkapostioikeutta. [Valtion maksuperustelaissa 150/1992](#) kirjattu, että ”Julkisoikeudellisesti suoritteesta valtiolle perittävän maksun suuruuden tulee vastata suoritteen tuottamisesta valtiolle aiheutuvien kokonaiskustannusten määrää (*omakustannusarvo*).

Lain nojalla ministeriöt päättävät, mitkä suoritteet ovat maksullisia sekä mistä suoritteista maksu määrätään omakustannusarvon perusteella ja mitkä hinnoitellaan liiketaloudellisin perustein.

[Asetuksessa 1082/2009](#) yliopistojen suoritteista perittävistä maksuista on seuraavasti ”Kaukopalvelusta valtion ja kuntien ylläpitämille kirjastoille, valtion ja kuntien viranomaisille, sekä kirjastoille, jotka saavat toimintaansa valtionavustusta tai valtiosuutta, peritään aineiston lähettämiskustannukset ja tuottamiskustannukset omakustannusarvon mukaan”.

”Jäljennöksistä ja tulosteista peritään maksu omakustannusarvon mukaan”.

Ammattikorkeakoulujen toiminnasta perittävistä maksuista säädetään tarkemmin omakustannusarvosta sekä julkisoikeudellisten suoritteiden maksujen perinnästä ([asetus 1230/2009](#)). ”Kaukopalvelusta valtion ja kuntien ylläpitämille kirjastoille, valtion ja kuntien viranomaisille, sekä kirjastoille, jotka saavat toimintaansa valtionavustusta tai valtiosuutta, voidaan periä aineiston lähettämisen- ja tuottamiskustannukset omakustannusarvon mukaan. Jäljennöksistä ja tulosteista voidaan periä maksu omakustannusarvon mukaan.”

Kaukopalvelun toimittamat artikkelikopiot ovat siis pääsääntöisesti maksullisia.

Varastokirjaston suoritteet ovat opetusministeriön päätöksen mukaan maksuttomia ([asetus 1346/2006](#)).” Varastokirjaston maksuttomia suoritteita ovat kaukolainat, kirjaston kokoelmista annettavat jäljenteet, aineistojen välittäminen tietoverkon kautta ja kirjaston luetteloiden käyttö”.

Säädöksillä ei puututa siihen, minkä suuruisia kaukopalvelumaksuja kirjastot perivät asiakkailtaan. Niistä päätetään organisaation sisäisesti kuten muistakin maksuista, kirjaston taloudellisten voimavarojen ja palveluperiaatteiden mukaan. Tilatusta kaukolainasta tai jäljenteestä perittävä maksu voi olla joko lähettäjäkirjaston hinta tai keskimääräisten kustannusten mukaan laskettu kiinteä hinta. Kaukopalvelua voidaan tarjota Varastokirjaston tapaan myös maksutta.

Kirjastojen tulisi julkistaa kaukopalveluhinnastonsa kirjaston kotisivulla.

Arvonlisävero

Kaukopalvelu ei pääsääntöisesti ole liiketoimintaa, jolloin se jää arvonlisäverotuksen ulkopuolelle. Niiltä osin kuin kaukopalvelu on opetusministeriön päätöksen mukaan liiketaloudellisesti hinnoiteltavaa, se täyttää veronalaisuuden tunnusmerkit. Valtion verovelvollisuutta koskevia sitovia tulkintoja antaa [Verohallinto](#).

Laskutuskäytännöt

Kirjastojen ei tulisi pyrkiä kattamaan laskutuksen kustannuksia laskutuslisillä vaan kehittämällä laskutus- ja maksukäytäntöjä. Hinnoiteltujen kaukopalvelutoimitusten lisäksi perittävät laskutuslisät ovat hankalia tilaajakirjastoille, jotka perivät asiakkailtaan vain kaukopalvelusuoritteen hinnan.

Tilaajakirjaston on huolehdittava laskujen maksamisesta ajallaan. Sekaannusten ja muistutuslaskujen välttämiseksi laskua ei tule antaa asiakkaan maksettavaksi, vaikka se sisältäisi ainoastaan hänelle tilattuja lainoja tai jäljenteitä. Tämä ei koske tapauksia, joissa lähettäjäkirjaston kanssa on sovittu tietyn kaukopalvelutoimituksen lähetys- ja laskutusosoitteeksi muu kuin tilaajakirjasto.

Tekijänoikeudet

Vaikka kirjastotoiminnalla ja tekijänoikeudella on yhteiset juuret, kirjastolaitos on tekijänoikeudellisesti poikkeusilmiö. Sen olemassaolo perustuu tekijän yksinoikeuden rajoitukseen, jonka mukaan tekijän oikeudet yksittäiseen teoskappaleeseen raukeavat laissa säädetyllä tavalla. Kirjastotoiminnan laillinen oikeutus perustuu siihen, että kerran myytyjä teoskappaleita saa levittää edelleen. Tästä seuraa, että kirjastotoiminta on oikeudellisesti (suhteellisen) ongelmaton vain olosuhteissa, joissa levitettävä aineisto on esineellisiä teoskappaleita, joista on vaikea valmistaa käyttökelpoisia kopioita.

[Ajantasainen tekijänoikeuslaki](#)

Tekijänoikeuslaki

Kirjastojen kaukopalvelun toimintaa ohjaa tekijänoikeuslaki 8.7.1961/404 ([Tekijänoikeus](#), ks. myös muutokset). [Tekijänoikeusasetus 574/1995 muutoksineen](#) sisältää säännöksiä teosten ja muiden suojattujen aineistojen käyttämiseen arkistoissa, kirjastoissa ja museoissa.

Artikkelinvälityksessä lakia tulkitaan eri kirjastoissa eri tavoin. Yhtä mieltä ollaan siitä, että PDF-tiedoston lähettäminen kirjastosta tai tietopalvelusta toiseen on sallittua. PDF-tiedoston välittäminen suoraan asiakkaalle on tiukan laintulkinnan mukaan kiellettyä, joten tulkinnan mukaan asiakkaalle on sallittava vain artikkelin paperinen muoto. Toisaalta omaan käyttöön kopioiminen on sallittua.

Tekijänoikeuskysymyksistä lisää mm.

- STKS:n [kirjastojuridiikan työryhmän](#) tavoitteena on seurata säädösvalmistelua tieteellisten kirjastojen toiminnan alueella sekä kotimaisella että kansainvälisellä tasolla. Työryhmä valmistelee tarvittaessa lausuntoja ja ottaa kantaa kirjastojen juridisiin asioihin liittyen.
- [Kirjastot.fi: tekijänoikeus](#)
- [Tekijänoikeusneuvoston lausunto 2006:7](#) (Yksityiskäyttöön kopiointi osana kirjaston palvelua).

7. Tilastointi

Yleiset kirjastot keräävät tiedot saatujen ja lähetettyjen kaukolainojen määristä [Yleisten kirjastojen toimintatilastoon](#). Tilastoidessa saatuja kaukolainoja ovat muilta, eri hallinnon alaisilta kirjastoilta saadut lainat tai niiden sijaan saadut kopiot. Lähetetyt kaukolainat ovat vastaavasti muille, eri hallinnon alaisille kirjastoille annettuja lainoja tai niiden sijaan annettuja kopioita.

Tilastoinnista Yleisten kirjastojen toimintatilastoon on luovuttu vuonna 2022.

KITT-tilastoinnista on luovuttu vuonna 2021.

Tieteelliset kirjastot tilastoivat kaukolainansa [Tieteellisten kirjastojen tilastotietokantaan](#) (KITT) vuoteen 2020 asti. Viimeinen yhteistilasto julkaistiin toukokuussa 2021. KITT-tietokantaa ylläpiti Kansalliskirjasto ja tilastoinnissa käytettiin kansainvälistä ISO 2789 kirjastostandardia.

Kaukolainoja ovat muiden kehysorganisaatioiden kirjastoille välitetyt tai niiltä saadut lainat. Tieteellisten kirjastojen tilastoon on ilmoitettu myös saapuneiden ja lähetettyjen kaukopalvelutilausten määrä. Saapuneisiin tilauksiin laskettiin myös edelleen lähetetyt tilaukset ja ne, joita ei voitu toimittaa. Annetut kaukolainat ja jäljenteet jaoteltiin kohdemaiden mukaan: kotimaahan, pohjoismaihin ja muihin maihin lähetetyt. Samoin jaoteltiin saadut kaukolainat ja jäljenteet sen mukaan, mistä maista ne olivat saapuneet.